

OTİSTİK BİR OLGUNUN DUYGULARI ANLAMA VE İFADE ETME BECERİSİNİN KAZANDIRILMASINA YÖNELİK DÜZENLENEN KISA SÜRELİ BİR EĞİTİM PROGRAMININ İNCELENMESİ

Uzm. Psk. Selin Atasoy (*)

Psk. Ebru Uylaş (*)

GİRİŞ

Otizm sosyal ilişki kurma, iletişim becerileri ve yaratıcı etkinliklerdeki yetersizliklerle tanımlanmaktadır. Otizm, dili yorumlama ve diğer insanlarla kurulan duygusal ilişkilerde de kendisini göstermekte olan ve özellikle duyguları anlama ve ifade etme becerilerinde bireylerin güçlük çektiği nörogelişimsel bir bozukluktur.

Normal gelişim gösteren çocuklar bu alandaki becerileri dışarıdan bir öğretim sürecine ihtiyaç olmadan doğal gelişim süreci içerisinde kazanırlar. Bunun yanında otizmi olan çocuklar için bu tarz bir öğretim planı hazırlanabilir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, otistik çocukların duyguları anlama ve ifade etme becerilerini kazanabileceklerini ya da görünenle gerçeklik arasındaki ayrımı yapabileceklerini göstermektedir(Howlin,1999). Bu çalışmalarda öğretim sürecinde bilgisayarları ve gerçek aktörleri de kapsayan çok çeşitli teknikler kullanılmıştır. Bu çalışmalar görevlerin tekrarlarından oluşmakla beraber ek olarak geribildirim olduğu ve sonuçların anlamlı derecede tutarlı olduğu çalışmalardır. Hemen hemen tüm çocukların verilen görevlerde başarılı oldukları bazı vakaların 2 ay içinde görevleri tamamlayabildikleri görülmüştür(Howlin, 1999).

Otistik çocuklara zihinsel durumları öğretmede şu yaklaşımlar kullanılmaktadır;

1-Öğretim küçük basamaklara ayrılmaktadır böylelikle karmaşık beceriler ayrı ayrı yapılar halinde öğretilmektedir.

2-Sistematik olarak pekiştirilen davranışlara ihtiyaç vardır. Dışsal pekiştiriciler bunun için önemli olmakla beraber içsel ödüller de çalışmanın kendinden doğan ya da başarılı bir çalışmayı bitirmekten doğan memnuniyet kadar önemlidir.

3-Eğer eğitim sadece yönerge üzerinden çok kavramların altında yatan prensiplere odaklıysa genelleme problemi de en aza indirgenebilmektedir.

4-Hatasız eğitim tekniği kullanmak da kazanımı hızlandırmaktadır.

5-Çocuğun bireysel ilgi ve becerilerini göz ardı etmemek eğitim uygulamalarında birincil derecede önemlidir.

Bu çalışmada bu tekniklerin göz önünde bulundurulduğu ve çalışmaların kavramsal karmaşıklığını en aza indirmek için zihinsel durumların 3 temel yapıya bölündüğü bir eğitimsel düzenlenme içermektedir. Bunlar; bilgisel durumları anlama, duyguları anlama ve rol yapma-sembolizasyonları anlamadır. Bunların arasından duyguları tanıma öğretim planı şu aşamalardan oluşmaktadır;

1-Fotoğraflardaki yüz ifadelerinden duyguları tanıma

2- Şematik Çizimlerden Duyguları Tanıma

3-Durum Temelli Duyguları Tanıma

4-İstek Temelli Duyguları Tanıma

5-İnanç temelli duyguları anlama

Bu olgu sunumunda ise sadece duyguları anlama ve ifade etme becerisinin kazanımı üzerinde durulacaktır. Kazandırılması amaçlanan hedef, haftada 5 gün 50 dakikalık bireysel eğitim seanslarıyla 6 ay boyunca uygulanmıştır.

YÖNTEM

Vak'a

C.K 15 Şubat 2000 doğumlu (5 yaş 7 aylık), Dokuz Eylül Üniversitesi Çocuk Psikiyatrisinde 18 aylıkken otizm tanısı almış ve normal gelişim gösteren kız ikizi olan bir erkek çocuktur. Tanıdan hemen sonra Ekim 2001 tarihinden itibaren Işık Özel Eğitim Merkezi'nde eğitim almaya başlamış ve bu tarihten itibaren haftada beş gün 50 dk.lık bireysel eğitimine halihazırda devam etmektedir.

C.K ile eğitim süreci boyunca 6 aylık periyotlarla PEP-R değerlendirmesi yapılmış ve her gelişim alanına göre gelişimsel yaşı saptanmış, uygun Teacch aktiviteleri seçilerek eğitimine devam edilmiştir.

C.K yapılan ilk gözlemlere göre, göz teması sınırlı, adına hiç tepki vermeyerek eliyle kulağını kapatan, materyalleri amacına uygun kullanmayarak ağızına sokan, araba tekerleğini çevirmekten hoşlanan, güneş ışığını ve gölgesini izleyen, acıkınca veya bir isteği varsa çekiştirerek veya ağlayarak isteklerini ifade eden ve bunun dışında iletişim kurmayan, fiziksel temastan hoşlanmayan, yaşlılarıyla ve çevresiyle iletişim kurmayan , zarar verici davranışları olmayan izole bir çocuktur.

Işık Özel Eğitim kurumunda yapılan son PEP-R değerlendirmesi sonucunda C.K'nın kronolojik yaşı 5 yaş 1 ay tüm bu alanlara göre ortalama gelişimsel yaşı ise (7 alana göre ortalama) 4 yaş 11 ay olarak değerlendirilmiştir.

C.K son değerlendirmesinde yapılan gözlemlerde eğitimcisi ile ilişkiye giren, tüm materyalleri uygun şekilde kullanabilen, yaşlılarıyla sınırlı olsa iletişime giren, isteklerini iki üç kelimelik cümlelerle ifade edebilen, renk, şekil, sayı gibi temel kavramları tanımlayabilen, ezbere tek kelime şeklinde okuyan, adı, soyadı, baba anne adı gibi kendine ait bilgileri ifade edebilen, özbakım alanında tuvalet ve yemek ihtiyaçlarını kendi başına yapabilen bir çocuktur. Göz kontağı kurma becerisi yetersiz olan C'nin kendisine ve çevresine zarar verici herhangi bir problem davranışı yoktur.

UYGULAMA

Bu çalışmada hedef olguya duyguları öğretmektir. Bu çalışma beş aşamadan oluşmaktadır.

1,Aşama: Fotoğraflardan yüz ifadelerini anlamak

2,Aşama: Şematik çizimlerden duygu ifadelerini tanıma

3,Aşama: Duruma bağlı duyguların tanınması

4,Aşama: İsteğe bağlı duygular

5,Aşama: İnanca bağlı duygular

1.AŞAMA: Fotoğraflardan yüz ifadelerini anlama

Bu çalışma kendi içinde üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşaması fotoğraflardaki duygu ifadelerini bire bir eşleştirme, ikinci aşamada ifade edilen duyguyu fotoğraflardan ayırt ederek gösterebilme, üçüncü aşamada ise gösterilen fotoğraftaki duyguyu ifade edebilmesidir.

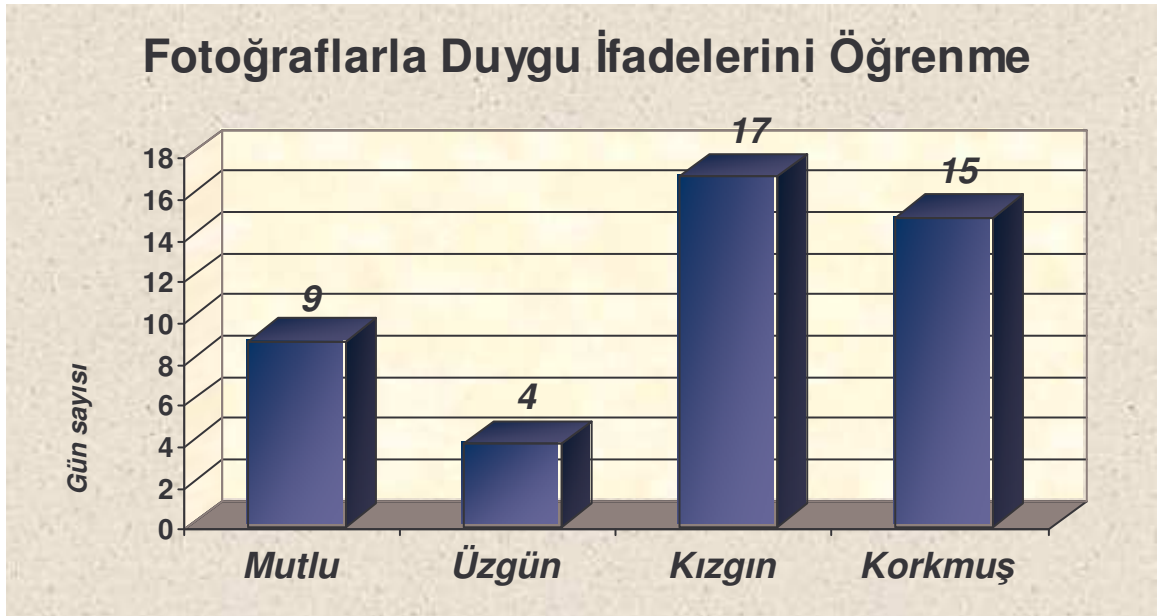
C.K'nın fotoğrafları duygu durumlarına göre ilk denemede bire bir eşleştirdiği gözlemlenmiştir. Bu çalışma iki kere denenmiş ve her denemede % 100 doğru eşleştirebildiği gözlemlenmiştir. C.K ile fotoğraflardan yüz ifadesini tanıma çalışmasına başlangıç düzeyinin duyguları ayırt etme çalışması olduğu saptanarak çalışmaya ayırt etme aşamasından başlanmıştır.

Materyaller: Mutlu, üzgün, kızgın ve korkmuş ifadelerinin olduğu 4 tane fotoğraf eşleriyle birlikte hazırlanmıştır. Aşağıda örnek olarak mutlu ve şaşkın resimleri verilmiştir.

Uygulama: Bu çalışmada duygu fotoğrafları masanın üstüne konularak dört yüz ifadesinden biri seçilerek C'den göstermesi istenmiştir. "Bana mutlu insan nerede göster" "Bana kızgın insan nerede göster" şeklinde verilen yönergelerle uygun fotoğrafı göstermesi beklenmiş bu aşamada doğru resmi göstermesi için işaret yardımı verilmiştir. Çalışma günde 3 dakikalık beş periyot şeklinde 15 dakika süreyle haftada beş gün çalışılmıştır. C.K duyguları ayırt etme çalışması sırasında duyguları ifade de edebilmeye başlamış fotoğraflar gösterildiğinde duyguları ifade edebilmiştir.

Grafik 1:Fotoğraflarla Duygu İfadelerini öğrenme

Bu çalışma belirlenen dört duygunun en az üç ardışık denemede %100 oranında doğru olarak gösterdiğinde sonlandırılmıştır. C.K. mutluyu 9. günde, üzgünü 4. günde, kızgını 17. günde, korkmuşu 15. günde sorulan yardımsız gösterebilmiştir. Bu çalışmaya iki gün daha devam edilerek 19 gün sonunda ikinci aşamaya geçilmiştir.

Bu çalışma tamamlandıktan sonra ikinci aşamaya geçilmiştir.

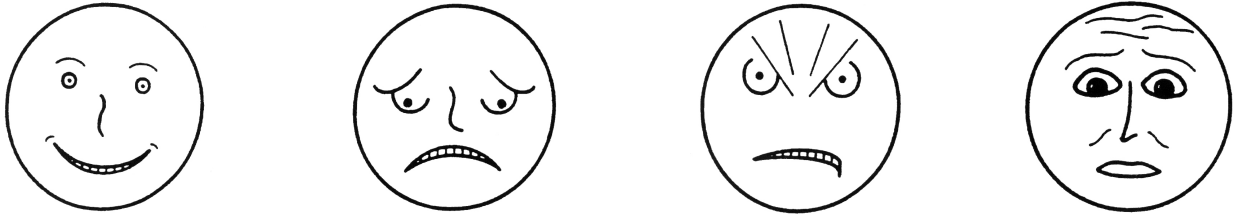
2.AŞAMA: Şematik çizimlerden duygu ifadelerini tanıma

Bu beceri mutlu,üzgün, kızgın ya da korkmuş gibi yüz ifadelerini şematik çizimlerden tanımayı içermektedir.

Bu çalışma kendi içinde üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşaması fotoğraflardaki duygu ifadelerini bire bir eşleştirme, ikinci aşamada ifade edilen duyguyu çizimlerden ayırt ederek gösterebilme, üçüncü aşamada ise gösterilen çizimdeki duyguyu ifade edebilmesidir.

C.K'nın fotoğrafları duygu durumlarına göre ilk denemede bire bir eşleştirdiği gözlemlenmiştir. Bu çalışma iki kere daha denenmiş ve her denemede % 100 doğru eşleştirebildiği gözlemlenmiştir. C.K ile çizimlerden yüz ifadesini tanıma çalışmasına başlangıç düzeyinin duyguları ayırt etme çalışması olduğu saptanarak çalışmaya ayırt etme aşamasından başlanmıştır.

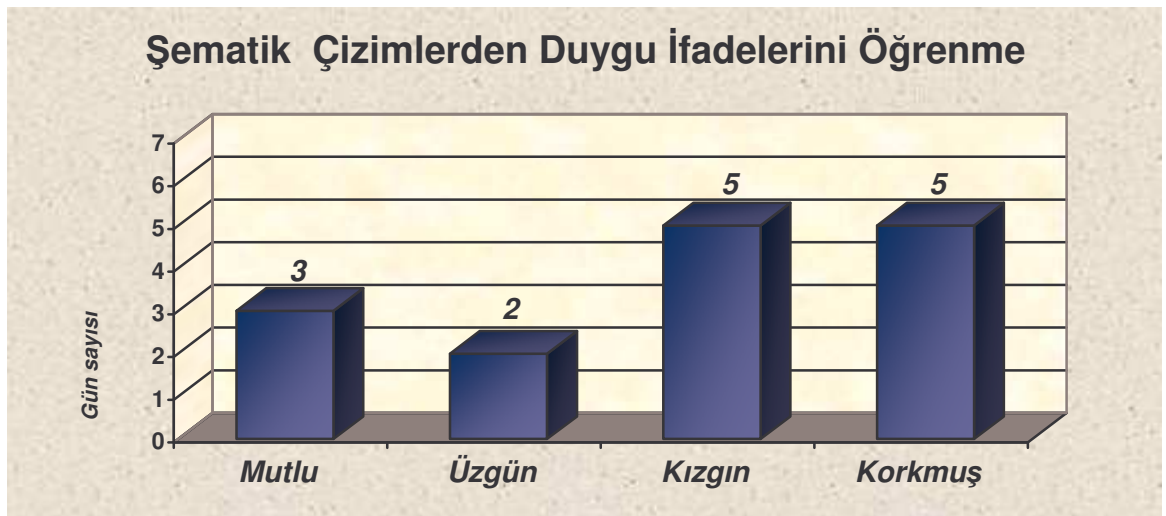
Materyaller: 4 tane siyah-beyaz çizimlerden oluşan duygu durumu kartları eşleriyle birlikte hazırlanmıştır.

Uygulama: Bu çalışmada duygu fotoğrafları masanın üstüne konularak dört yüz ifadesinden biri seçilmiş C'den göstermesi istenmiştir. "Bana mutlu insan nerede göster" "Bana kızgın insan nerede göster" şeklinde verilen yönergelerle uygun çizimi göstermesi beklenmiş bu aşamada başlangıç düzeyinde doğru çizimi göstermesi için işaret yardımı verilmiştir.

Çalışma günde 3 dakikalık beş periyot şeklinde 15 dakika süreyle haftada beş gün çalışılmıştır.

Grafik 2:Şematik çizimlerden duygu ifadelerini öğrenme

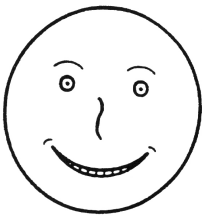
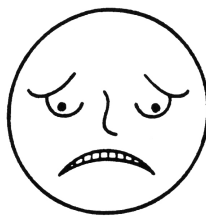
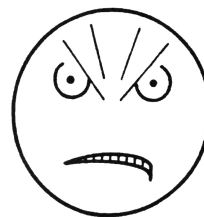
Bu çalışma belirlenen dört duygunun en az üç ardışık denemede %100 oranında doğru olarak gösterdiğinde sonlandırılmıştır. C.K. mutluyu 3. günde, üzgünü 2. günde, kızgını 5. günde, korkmuşu 5. günde sorulan duygu ifadelerini yardımsız gösterebilmiştir. Bu çalışmaya bir gün daha devam edilerek 6 gün sonunda üçüncü aşamaya geçilmiştir.

3. AŞAMA: Duruma bağlı duyguların tanınması

Duruma bağlı duygulanımlar durumlar tarafından tetiklenen duygu durumlarıdır. (örneğin; araba kazası olmak üzereyken yaşanan korku v.b) Bu aşamada çocuk karakterin durum karşısında nasıl hissedeceğini yordayabilmelidir.

Bu çalışmaya başlandığında C.K hiçbir olayın bağlı olduğu duyguyu ifade edememiştir.

Materyaller: Durum belirten resimler ve değişik yüz çizimlerinin olduğu kartlar kullanılmıştır. Bu çalışmada dört duyguyla ilgili değişik durumlarını gösteren toplam 24 resimle çalışılmıştır.

Uygulama: Dört temel duygu durumlarının olduğu öykü resimlerinden her uygulamada raslantısal şekilde bir tanesi seçilerek resim C.K' ya gösterilerek öykü anlatılmış ve verilen resmin sosyal ve duygusal bağlamını yorumlaması ve resimdeki karakterin hangi duygu durumunu göstereceğini sorulmuştur. Başlangıçta dört olası yanıt için duyguların çizimleri tek tek gösterilerek yardım verilmiştir.

C.K doğru yanıt verdiğiğinde pekiştirilmiş (sosyal pekiştireç) ve duygunun altında yatan nedeni anlamasını sağlayacak sorular sorulmuştur; “neden mutlu?” gibi. Yanlış yanıt verdiğiğinde, doğru yanıtı model olunarak nedeni açıklanmıştır.

Durumsal duygu öyküsüne bir örnek aşağıda açıklanmıştır.

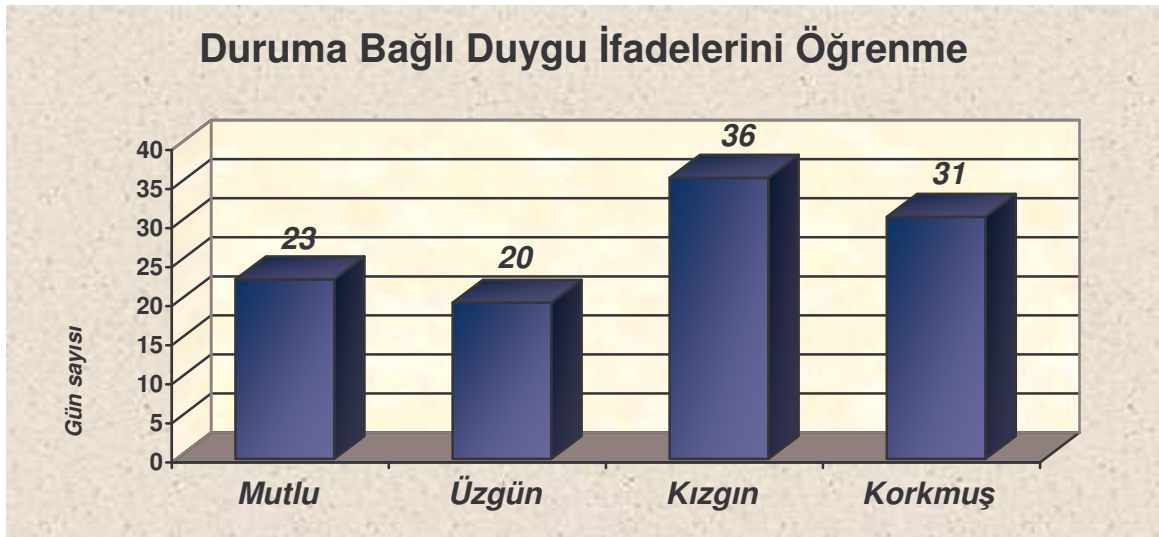
C.K’ya resim-1 gösterilerek “Bak, Ayşe sirke gitmiş, sirkte palyaçoları görmüş. Ayşe nasıl hisseder?” denilerek duygu sorusu sorulmuştur. Daha sonra ise duygu resimleri tek tek gösterilerek yardım verilmiştir. “mutlu/üzgün/kızgın/korkmuş mu hisseder?” doğru duyguyu isimlendirerek gösterdiğinde ise “Ayşe niçin mutlu?” diye sorulmuş ve doğru cevabı verebilmesi için sözel model olunmuştur. Doğru duyguyu isimlendiremediğinde ise “bakalım Ayşe nasıl hissediyormuş?” “Bak Ayşe mutlu denilerek mutlu duygusunu gösteren resim gösterilmiş mutlu çünkü palyaçoları görüyor denilerek palyaçolar gösterilmiştir. En son olarak da “Ayşe mutlu çünkü sirkte palyaçoları görüyor şeklinde açıklanmıştır.

Bu çalışma sırasında yine çocuğa duygu altında yatan nedenler açıklanmıştır. Örneğin; birisi güzel ya da sevdiğin bir şey verdiğinde kendini mutlu hissedersin. Korktuğunda kaçmak ya da saklanmak istersin. İstemediğin bir şey olduğunda üzgün hissedersin. Birisi bilerek istemediğin şeyi yaptığında kızgın hissedersin. Şeklinde duyguların altında yatan genel prensipler açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmaya başlanıldığında her öykü için sözel model olunarak ifade edebilmesi sağlanmıştır. C.K. bu çalışma sırasında gösterilen tüm olayları mutlu şeklinde ifade etmekte doğru duyguyu ifade edebilmesi için önce sayfanın sonundaki yüz ifadelerinden doğru olan duygu gösterilerek (işaret yardımı) duyguyu ifade edebilmesi sağlandıktan sonra “niçin?” sorusu için sözel model olunarak çalışmaya devam edilmiştir.

Bu çalışma günde beş dakikalık 3 periyot şeklinde 15 dakika süreyle haftada beş gün çalışılmıştır.

Grafik 3: Duruma bağlı duygu ifadelerini öğrenme

Bu çalışmada anlatılan durum karşısında karakterin nasıl hissedeceğini en az üç ardışık denemede % 100 oranında doğru duyguyu neden sorusunu açıklayarak ifade edebildiğinde sonlandırılmıştır. C.K. mutluyu 23. günde, üzgünü 20. günde, kızgını 36. günde, korkmuşu 31. günde anlatılan olaya bağlı duygularını ve sorulan nedeni yardımsız ifade edebilmiştir. Bu çalışmaya üç gün daha devam edilerek 39. gün sonunda dördüncü aşamaya geçilmiştir.

4.AŞAMA:

İsteğe bağlı duygular kişinin bir şeye karşı istekli olup olmadığı ile ilgilidir. Bu aşamada çocuk karakterin isteklerinin yerine getirilip getirilmemesiyle ilgili duyguları tanımlayabilmelidir.

C. K ile halihazırda bu aşamanın başlangıç düzeyinde çalışılmaya devam edilmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada hedef, olgunun duygu durumlarını ayırtedebilme ve duygu durumlarına bağlı nedenleri açıklayabilmesidir. Yapılan çalışma sonucunda alınan hedefler belirlenen zamanda tamamlanarak istenilen seviyeye gelmiştir. Olgu bu çalışma sonunda kendi duygularını ve olaylara bağlı olarak karşısındaki kişinin duygularını ifade edebilmeye başlamıştır. Yine bu çalışmayla birlikte neden-sonuç ilişkisini kurabilmekte ve “niçin?” sorusunu diğer durumlar içinde ifade edebilmeye başlamıştır. Örneğin; “niçin ... oynamak istiyorsun?” şeklindeki sorulara “çünküseviyorum.” ya da “niçin su içmek istiyorsun?” “çünkü; susadım.” “niçin dışarı çıkıyorsun?” “çünkü ders bitti” gibi neden ve sonuç ilişkisi kurabilmektedir. Bu çalışma sonunda C.K’ nın sözel alandaki performansı artmış çalışmaya başlamadan önce sürekli tek kelimelik ifadelerle konuşmakta iki üç kelimelik ifadeleri kullanması için sözel model olunmaktayken son dönemde kendiliğinden üç dört kelimelik ifadeleri kullandığı gözlemlenmiştir. Yapılan son Pep-R değerlendirmesinde de bilişsel ve sözel gelişim puanlarında da yapılan bu çalışmaya paralel olarak artma gözlenmiştir.